

Kiçik Kutlug Alp Yabgu ve Türkistan

Saadettin Yağmur Gömeç*

Dünyadaki hiçbir millet, Türkler kadar hürriyetlerine düşkün değildir. Esaret altında yaşamaktansa ölmek, onlar için cennete gitmektir. İşte bu yüzden Türklerde ülke, yani toprak atalardan miras olarak kalmış, kutlu bir arazidir. Onun için ölmek Türk milleti için en büyük şereftir. Vatanın yitirilmesi ise başa gelebilecek felaketlerin en korkuncudur. Bir Türk bundan daha kötü birşey düşünemez. Dünyanın hiçbir milleti de toprağına Türkler kadar aşk ile bağlanmamıştır. Anadan, babadan, yardan ve evlattan geçilebilir, fakat vatan konusunda kimseye taviz verilemez. Toprağıın vatan olabilmesi için zamana, kana, canını feda edecek insanlara, ataların yattığı mezarlara ihtiyaç vardır. Edebiyatımızda “vatan sevgisi” veya “vatan aşkı” gibi deyimlerin geniş bir şekilde yer bulmasının temelindeki de budur. Bu yüzden tarih boyunca, Türk milletini hiçbir vakit boyunduruk altına sokmak mümkün olmadı¹. Eğer devletlerine herhangi bir yerde zarar gelmiş ve gelme tehlikesi söz konusu olmuş ise, başka topraklarda sancaklarını dikmeyi mutlaka başarmışlardır.

Bununla birlikte zaman zaman Türklerin henüz milletleşme sürecini tamamlamadıkları gibi birtakım mesnetsiz iddialar ortaya atılırsa da; Türk halkı, dünya kavimleri arasında milliyetçilik duygularına en çok sahip topluluklardan birisidir. Ancak bu milliyetçilik hisleri genellikle şuur altında yattığından, pekçok insan bunun farkına varamaz. Başı dara düştüğünde küçük bir kıvılcım bu ateşi yakmaya yeter². Bu bakımdan dünyanın diğer halkları, Türklerin bu özelliğini bildiklerinden, günümüzde olduğu gibi, geçmişte de uyuyan bir arslana benzettikleri Türklerin pek kuyruklarına basmamaya özen göstermişlerdir.

Türklerin bir farkı da; milliyetçilik anlayışını devlet politikası olarak güden tarihteki birinci topluluktur. İşte bunu da ilk defa uygulayan kişi, aşağıda anlatmaya çalışacağımız Kiçik Kutlug Alp (Chih-chih-ku-tu-hou/Hu-t'u-wu-szu/veya Çım/Doğru, kendine güvenen) Yabgu'dur.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/ TÜRKİYE, sgomec@yahoo.com ORCID: 0000-0003-4606-9006

1 S. Y. Gömeç, “Türk Kültüründe Dağ ve Altaylar”, *Altay-Türki Alemiñing Altın Besiği*, Öskemen 2013, s. 13-17; S. Y. Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hattarı*, 3. Baskı, Ankara 2014, s. 71-72.

2 S. Y. Gömeç, *Dişi Kurtun Çocukları*, Ankara 2012, s. 15.

En eski devletimiz olarak bilinen Hunlar, Milattan önce 1. asrın ilk yarısına doğru eski güçlerini yitirmişlerdi. Kendi aralarındaki kavgalar, Çinli casusların faaliyetleri, birtakım tabî felaketler neticesinde onlar hızla dağılmaya yüz tuttular. Çin siyasetindeki güçlerini büyük ölçüde kaybettiklerinden, bu kez Çin'in Türkler üzerindeki politikaları etkili olmaya başladı. Özellikle Türkistan'ın doğu taraflarının elden çıkması askerî, siyasî ve ekonomik açıdan Türklere büyük bir darbe vurdu. Buna bağlı olarak daha önce Hun birliği dahilindeki pekçok boy ve kavim onlardan ayrılarak, Çin ile ittifak yaptılar. Bu halkları yeniden itaat altına sokmak için özellikle Wu-sun topraklarına doğru bir sefere karar verildi. Büyük bir çoğunluğu yaşlılardan müteşekkil esirle geri dönerken, yolda korkunç bir tipi ve kar fırtınasının zuhur etmesi yüzünden epey insan ve hayvan donarak öldü. Bundan sonra M.Ö. 71 yılında kuzeyden bazı Türk-Tölös kabileleri, batıdan Wu-sunlar ve doğudan da Wu-huanlar aniden Hunlara saldırarak ağır bir hezimete uğrattılar.

Onların hücumları sebebiyle birçok Türk hayatını yitirdi. Onbinlerce at, sığır, koyun gibi hayvan düşmanların eline geçti. Ayrıca savaşlar yüzünden doğrudürüst ziraat da yapılamamış ve ülkede bir kıtlık başgöstermişti. Sayısı onbinlerle ölçülen hayvan kaybı vardı. On insandan üçü ölmüştü. Sanki herkes bu fırsatı kolluyormuşçasına, Türk Devletine bağlı halklar birer birer ayaklandılar. Esas yıkım işte bu idi. Devletin temelleri artık çatırdıyordu. Üstüne üstlük Çinliler de üç kol halinde Türk topraklarına taarruza kalktılar ve onlar da büyük miktarda zarar verince, barış istemek mecburiyetinde kalındı³. Hem tabii felaketler, hem siyasi başarısızlıklar, hem de ticaret yollarının geçtiği ve bir tarım bölgesi olan Türkistan'ın kontrolünün yitirilmesi tam anlamıyla bir yıkımdı. Tabi ki bütün bunlar toplum üzerinde menfi rol oynadı.

Herşeye rağmen Türkistan'ın en eski ahalisi olmaları itibarıyla Hun-Türk Devletin batısını teşkil eden bu yurtlarda kalabalık bir Türk nüfusu vardı. Onlar değişik idarelerin altında, su kenarları ve korunaklı vahalarda kurdukları şehirlerde bugün bile insanlığı hayrete düşürecek sulama sistemleri oluşturarak ziraat yapıyorlar; doğu-batı ticaretini de kontrol etmek suretiyle önemli bir gelir

3 J.M.De Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, C II, İstanbul 1924, s. 281-285; Ş. Günaltay, *Mufassal Türk Tarihi*, C II, İstanbul 1339, s.119-120; H. N. Orkun, *Hunlar*, İstanbul 1938, s. 45-46; O. Maenchen-Helfen, "The Ting-Ling", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 4/1, Cambridge 1939, s.79; M.Mori, "Kuzey Asya'daki Eski Bozkır Devletlerinin Teşkilatı", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 9, İstanbul 1978, s. 225; B. Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C I, Ankara 1981, s. 385; G. Z. Tang, *Çince Kaynaklara Göre Kuzey Liang Hun Devletinin Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Tarihi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999, s. 2; L. N. Gumilev, *Hunlar*, çev. A. Batur, 3. Baskı, İstanbul 2003, s. 167-168; A. Onat-S. Orsoy-K. Ercilasun, *Han Hanedanlığı Tarihi*, Ankara 2004, s. 47-48; J. M. De Groot-G. A. Asena, *Hunlar ve Türkistan*, İstanbul 2010, s. 155.

kazanıyorlardı. Dolayısı ile günümüzde de önemini koruyan Türkistan bölgesine sahip olmak, Hunlardan itibaren bütün Türk hanedanlarının ana hedefi olmuştur.

Bu durum bir yana yukarıda da vurgulandığı gibi meydana gelen kıtlık, başarısızlık, yenilgi ve isyanların ardından, o vakitlerde devletin başında bulunan Kun Kan'ın (Korug Kan/Hu-han-yeh) yakın adamları güya ona bir çıkış yolu gösterdiler. Buna göre, Çin imparatoruna müracaat edilecek ve bu sayede Çin devletinin yardımı sağlanacaktı. O, bir kurultay topladı ve burada devlet ileri gelenleriyle, aksakallara fikirlerini sordu. İnsanlar çok zor bir karar aşamasındaydılar. Devlet büyüklere; “Türk töresinde başkasına hizmetkârlık küçültücüdür. Türk-Hunlar at üzerinde harp ederek kurdukları kaganlıkları sayesinde saygınlık kazandılar. Kahramanların işi savaşarak ölmektir. Bugün kardeşler devletin başına geçmek için çarpışıyorlar. Büyük başarılı olmazsa küçüğü ülkeyi yönetir. Herhangi biri ölse oğullarına ve torunlarına ünü kalır, devletlere hükmederler. Şimdi Çin (Han) güçlü bile olsa, Türkleri kendine katamaz. Neden atalarımızın töresini bir kenara bırakıp, Çin'e boyun eğelim. Eski kaganlarımızın şanını küçük düşürelim. Belki Çin'in hizmetine girerek huzur bulabiliriz, ama bir daha başka kavimler üstünde hâkimiyet kurabilir miyiz, onların alay konusu olmaz mıyız”⁴, diyorlardı.

Aksakalların bütün ısrarları, Kun Kan'ı (Korug Kan/Hu-han-yeh) fikirlerinden caydıramadı. Aslında o yanındaki birtakım hainlerin telkinlerine çok kanyordu. Onlardan İ-ch'i-tzu (belki İçik Çor) unvanlı sol taraf beylerinden birisi “Han sülalesi en parlak dönemini yaşıyor, eski Hun vassalları Çin tebası oluyor, o mutlu ve muhteşem günlerin geri dönmesi mümkün değil, eğer şimdi Han'a (Çin) sırtımızı dayarsak belki huzur bulabiliriz” diyordu. Dolayısıyla bu boyun eğme fikri hakanın da kafasına yattı ve kendisiyle beraber olanları peşinden sürükleyerek, güneydeki Çin sınırına kadar indi. Bunun ardından M. önce 53 tarihinde Sağ Türk Bilge Tigin olarak atadığı oğlu Külüg Küten'i (Chu-lü-ch'ü-t'ang), daha evvel görülmemiş bir şekilde Çin ülkesine rehlin gönderdi⁵. Neticede Türkler arasındaki ilk ayrılık M.Ö. 55 yılında meydana geldi.

4 Günaltay, *age.*, s. 139-140; Orkun, *age.*, s. 48-49; W. Eberhard, *Çin Tarihi*, 2. Baskı, Ankara 1987, s. 98; J. Thorley, “The Silk Trade Between China and the Roman Empire at Its Height, Circa A. D. 90-130”, *Greece and Rome*, 18/1, New York 1971, s. 72; Ögel, *age.*, C II, s. 153-154; Onat-Orsoy-Ercilasun, *age.*, s.55; Y. Ying-shih, “Han Foreign Relations”, *The Cambridge History of China*, Edt. D.Twitchett-J.K.Fairbank, Vol. I, Cambridge 2008, s. 395.

5 L. Cahun, *Introduction a L'Histoire de L'Asie*, Paris 1896, s. 92; J. K. Fairbank-S. Y. Teng, “On the Ch'ing Tributary System”, *Harvard Journal of Studies*, 6/2, Cambridge 1941, s. 142; W. Watson, “The Chinese Contribution to Eastern Nomad Culture in the Pre-Han and Early Han Periods”, *World Archaeology*, 4/2, Oxford 1972, s. 142; Ying-shih, *age.*, s. 395-396; Groot-Asena, *age.*, s. 165-166.

Kiçik Kutlug Alp Yabgu kardeşinin bu alçaklığını bir türlü hazmedemiyordu. Bir fırsatını bulup, onun bu ihanetini cezalandırmayı düşünüyordu. Dünyadaki kısacık bir ömrün rahatı için onur denen şeyi ayaklar altına alıyordu ki, Türk için bundan daha büyük bir zillet olamazdı. Kiçik Kutlug Alp Yabgu hakikaten çok cesur, halkı tanıyan ve buna bağlı olarak da sevilen bir kişiydi. Bu sırada Kun Kan (Korug Kan/Hu-han-yeh) Çin devletinden sağladığı destek ile sukûnete kavuştu. Ama bu durum ilelebet gidecek gibi değildi. Henüz silahlarını bırakmayan Kiçik Kutlug Alp Yabgu, kuzeyden hareketle Hun topraklarının batısına geldi ve buradan da teslimiyetçi kardeşine ait arazinin batı tarafına saldırarak, üstünlük kurmayı planladı⁶.

Bu sırada Kiçik Kutlug Alp Yabgu'nun durumu da gün geçtikçe fenalaşıyordu. Eninde-sonunda Çinlilerin saldıracaklarını biliyordu. İşte bu ahval içinde, Wu-sun baskılarından bunalan ve muhtemelen Hunlarla da akrabalığı bulunan Kengeres (K'ang-chü) beyinin onu ülkesine çağırıldığını görmekteyiz. Onlar, "Türklerin kuvvetli bir millet olduğunu, Wu-sunların ise eskiden beri Türklerle bağlı olduklarını, Kiçik Kutlug Alp Yabgu'nun başının sıkıştığını ve bize de Hunların hiçbir kötü muameleleri olmadığına göre bu hâli değerlendirmeliyiz", diyorlardı. Kiçik Kutlug Alp Yabgu hem Çinliler, hem de kardeşi etrafında kümelenen Türk akrabalarıyla baş edemeyeceğini anlamış ve bunun üzerine Kengereslilerden (K'ang-chü) yardım alabileceğini düşünmüştü. Esasında bu Kiçik Kutlug Alp Yabgu için de önemli bir fırsattı. Böylece hem kendisine sırtını dönen Wu-sunlarla, hem de Çin'le işbirliği halindeki kardeşiyle hesaplaşabilecekti.

Wu-sunlar bu senelerde oldukça güçlüydüler. Kiçik Kutlug Alp'm da, Kengeres (K'ang-chü) beyinin oyununa geldiği sonradan daha iyi anlaşıldı. Aslında Wu-sunlardan nefret eden Kengeresliler Kiçik Kutlug Alp Yabgu'nun kendi yanlarında olmalarını ve Wu-sunlar ile Hunlar arasındaki husumeti kullanmak istiyorlardı. Çünkü, bu sayede Wu-sun arazisini ele geçireceklerini samyorlardı. Kengeres beyi, Kiçik Kutlug Alp Yabgu'yla gelecek Türkleri ülkesinin doğu topraklarına yerleştirerek, burada bir tampon bölge oluşturma arzusundaydı. Bu arada birbirlerinin kızlarını da alarak akrabalık kurdular⁷. Herşeye rağmen Kiçik Kutlug Alp Yabgu, Wu-sun beyi Kun-mi ile görüşmek için bir elçi yolladı. Fakat Wu-sun hükümdarı Kun Kan'm (Korug Kan/Hu-han-yeh), Kiçik Kutlug Alp Yabgu'dan daha şanslı olduğunu görüp, elçisini öldürttüğü gibi 8000 atıyla da

6 S. Y. Gömeç, *Türk-Hun Tarihi*, 2. Baskı, Ankara 2018, s. 170-172.

7 W. P. Yetts, "Links Between Ancient China and the West", *Geographical Review*, 16/4, New York 1926, s. 616; Groot-Asena, *age.*, s. 174-175.

onu karşılamak üzere hareket etti. Savaşçılıkta pek de hünerli olmayan Wu-sunlar için bu ihanetin karşılığı korkunç idi. Kıçık Kutlug Alp Yabgu Hunlarıyla çarpışan ve kendilerine Issık Köl civarlarını mesken tutan Wu-sun ordusu yenildi. Pekçok Wu-sun esir düştü, hayvanları ve malları yağmalandı. Bu yiğit Türk beyi sonra da kuzeyde yaşayan Wu-chiehler (veya Ogurlar) saldırarak onları teslim aldı. Arkasından da bunların hemen yukarısındaki, herhalde Kırgızları (Chien-k'un) kendine tabi ederek, bölgedeki teşkilatsız Töölörlere de (Ting-ling) boyun eğdirdi. Söz konusu bu Kırgızların Hunlar çağında Altay ve Tanrı Dağlarının yukarı taraflarında yaşadıkları sanılıyor⁸. Çünkü Kök Türk dönemindeki Kırgızları daha kuzeyde, Sayan mıntukasında görüyoruz.

Kengeres bölgesi Türkleriyle anlaşılan Kıçık Kutlug Alp Yabgu, muhtemelen 43'lerde yanında çok az bir kuvvet olmasına rağmen batıya doğru çekildi. Bu göç esnasında vukua gelen şiddetli soğuk yüzünden adamlarının ve hayvanlarının büyük bir kısmını kaybetti. Yolculuk o kadar çetindi ki buzlu ve karlı geçitler aşılrken, yine de hiçbir Türk dönerek daha iyi bir yere gitmeyi düşünmemişlerdi. Dolayısıyla Kıçık Kutlug Alp Yabgu, Türkistan'ın merkezine ulaştığında beraberinde ancak üçbin kadar kişi kalmıştı. Daha sonra Çin'in kendisine karşı cesaretini artıran hakiki faktör işte buydu. Doğru-dürüst savaşacak bir ordu yoktu, ama hürriyet ve onur için ölümü göze alacak bir avuç yiğit vardı. Bütün bunlar bir tarafa Kengeres beyi onu karşılamak üzere bütün önemli memurlarını görevlendirmişti. Bu suretle, şimdiki Kırgızistan ile Özbekistan'ın doğu taraflarında, başta Fergana Vadisi olmak üzere yeniden Hun hâkimiyeti sağlandı. Kıçık Kutlug Alp Yabgu neredeyse bu çağlarda Türk-Hun Devletinin hâkimiyet alanının batısına kadar gelerek, Tanrı Dağlarının ötesinde yeni bir merkez kurdu⁹. Zaten doğuda yaşaması oldukça zorlaşmıştı.

Buradan İran topraklarına, belki de Hazar'ın kuzeyinden bütün İdil-Ural'a sahip olunabilirdi. Muhtemelen o, Romalılarla da ittifak imzaladı. Çünkü onun askerlerinin arasında yüz kadar silahlı Romalının bulunduğu söylenmektedir. Herhalde onlar şehrin kapısının iki yanına dizilmişlerdi. Fakat Kıçık Kutlug Alp Yabgu bir aralık Kengeres beyinden beklediği saygıyı görmeyince çok kızdı. Onlar Türk töresine, gelenek ve göreneklerine de riayet etmiyorlardı. Karşısındaki

8 F. Hirth, "Mr. Kingsmill and the Hiung-nu", *Journal of the American Oriental Society*, 30/1, Michigan 1909, s. 40; Orkun, *age.*, s. 50-51; O.Maenchen-Helfen, *agm.*, s. 79; Ögel, *age.*, C. II, s.166; Groot-Asena, *age.*, s. 174, 272.

9 Orkun, *age.*, s. 52; Günaltay, *age.*, s. 141-142; H. N. Orkun, *Attila ve Oğulları*, İstanbul 1933, s. 11; Maenchen-Helfen, *agm.*, s. 79; Gumilev, *age.*, s.185; Ögel, *age.*, s. 385-386, 453-454; 494; Onat-Orsoy-Ercilasun, *age.*, s. 57-58.

sıradan bir kişi değil, Türk soyundan ve Börülü ailesinden geliyordu. Bundan dolayı Kengeresli (K'ang-chü) hatununu ve bazı görevlileri öldürterek, cesetlerini muhtemelen Talas Nehrine attırdı. Bunlar tabiki Kiçik Kutlug Alp Yabgu için bir hataydı¹⁰. Buna binaen kendisinden soğuyan Kengeresliler yüz çevirip, Çin ile anlaştılar.

Batı da bunlar yaşanırken, Çinliler de olup-bitenleri gözlüyorlar, Kiçik Kutlug Alp Yabgu ve onun müttefiklerine ani bir baskın hazırlığı yapıyorlardı. O, kendi vassalları olarak gördüğü batı ülkeleri için bir tehlikeydi. Bu havalide gittikçe güçlenen Hunlara, Kanglılar, Wu-sunlar, Yüeh-chiler, Fergana ve İran gibi bölgelerin halkları tabi olduğu takdirde, bir daha onları Çin'e bağlamak kolay kolay gerçekleşmeyebilirdi. Bu yüzden de Çinli devlet adamları başta Wu-sunların desteğini almak şartıyla, Kiçik Kutlug Alp Yabgu'ya bir ders verilmesini savunuyorlardı.

Bütün bunlara binaen M.Ö. 36'da Çinli casuslar Kiçik Kutlug Alp Yabgu'nun yanındaki askerlerin giyimlerinin bile nasıl olduğunu gösteren raporları ülkelerine yollamışlardı. Kiçik Kutlug Alp Yabgu ise Çinlilerin o kadar uzak bir mesafeye ordu göndereceğini hesaplamamıştı. Bütün bunlardan sonra Çin hükümeti kimi kaynaklarda 140.000, kimisinde 70.000 asker olan kalabalık bir ordu topladı. Herhalde Çin kuvvetleri safında Wu-sun askerleri de vardı. Kiçik Kutlug Alp Yabgu da bu sırada yerleşme işleriyle meşguldü. Birkaç sene zarfında yeni bir şehir ve ordugâh kurma çabası içine girmişti. O, buradan yola çıkarak doğuya ve batıya doğru hareket ederek, tekrar Türk'ün efendi olacağını hesabını planlıyordu. Ama talih ona gülmedi. Birgün baktı ki, karşısında onbinlerce savaşçı duruyordu. Kiçik Kutlug Alp Yabgu yanında bulunan 1600 kadar kişiyle, Ch'en T'ang isimli Çin komutanının ve askerlerinin karşısına dikildi. Ne istediklerini sordu. General de, onu alarak Çin'e götürmeye memur olduğunu, boyun eğerse bağışlanacağını söyledi. Tabiki Kiçik Kutlug Alp Yabgu bunu kabul etmedi. Bölge halkı da mümkün olduğu kadar harp meydanından uzak duruyor, bu işe bulaşmak istemiyordu. Kapışmadan önce Türk askerleri bir gösteri yaptı; muhtemelen hakan da adamlarına karşı bir nutuk verdi. O, gelecekleri varsa, görecekları de var diyordu. Türkler, beş renkli bayrak diktikleri surların üzerinden düşmanlarını tahrik ediyor, gelin de vuruşalım diye naralar atıyorlardı. Kaganın

10 H. H. Dubs, "An Ancient Military Contact Between Romans and Chinese", *The American Journal of Philology*, 62/3, Maryland 1941, s. 322-330; Orkun, *Hunlar*, s. 52-53; Ögel, *age*, C II, s. 169-172; Gumilev, *age*, s. 186-189; Groot-Asena, *age*, s. 175-176.

kızları ve hanımları da oklarıyla, yaylarını alıp, cenge katıldılar¹¹. Az sonra müthiş bir saldırı başladı. Şehir ateşe verildi. İşte bunun ardından bütün direnç tükendi. Zaten surlar kalaslardan ve kazıklardan ibaretti. Çin askerlerine savrulan okların hiçbir tesiri yoktu. Nihayet düşmanlar top-yekun saldırıya geçti. Savunma hatları ilerleyen saatlerde dağıldı. Sokak sokak vuruşmalar oluyordu. Hakikatte bu denli az bir adamla ne kadar dayanılabılırdı. Kendisine yardım edeceğini söyleyenlerin hiçbirisi etrafta yoktu. Onlar Türk-Hun kadınları kadar bile cesaret gösteremediler. Deliklerinden olup-bitene bakıyorlardı. Sonunda hakan ve maiyeti surların içindeki konağa kadar çekildiler. Ama bu arada Kıçık Kutlug Alp Yabgu da yaralanarak esir düştü. Çinli komutan onun başını kestirdi ve Türkistan şehirlerinde ibret olsun diye dolaştırdıktan sonra, Çin başkentine yolladı (M.Ö. 36) ve burada da yabancı elçilerin konakladığı sokakta teşhir edildi. Kıçık Kutlug Alp Yabgu'yla beraber 1600 kişi ve bütün yakınları da öldürüldü¹². Onun aklını çelenlerden birisi olan Kengeres beyi tam bir dönektir. Çin'e bağlılığını bildirdi, oğlunu da rehlin gönderdi

Bu gibi hadiselerle tarihte çok sıkça karşılaşmaktayız. Ama genelde başları kesilen hükümdarların Türklerden olduğu ortadadır. Türkler tarafından başı vurulan bir yabancı kral var ise, buna karşılık on tane Türk beyinin başının kesildiği bir gerçektir. Buna rağmen özellikle yabancı yazarlar, Türkleri barbarlıkla suçlayıp, kendi icraatlarını ise, medeniyetin galibiyeti olarak göstermekte hünerlidirler.

Kıçık Kutlug Alp Yabgu'nun yanında yeterince askeri olmadan, hem de bir şehir içinde savaşı kabul etmesi belki tedbirsizlikti. Ancak erkekçe bir duruş sergileyerek de tarihe geçti. Yıllar önce yerleşikliğin zaafını Hun vezir Chun-hang Yüeh Türk kaganına; "Türkler eğer Çinliler gibi yaşamaya başarlarsa, bütün bu ayrıcalıklarını yitirirler. Konar-göçerlik üstün faziletleri ve ayrıcalıkları olan bir hayat tarzıdır. Burada herkes daima savaşa hazır ve eğitilmiş bulunur ve harp bittikten sonra askerler gündelik hayatlarına döner. Kagan ile komutanlar arasındaki ilişkiler karışık değildir" şeklinde özetlemişti. Ondandır yüzlerce yıl sonra Bilge Kagan da

11 Orkun, *age.*, s. 53; Ögel, *age.*, C II, s. 172-185; B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C 6, 2. Baskı, Ankara 1991, s.79-80; Ying-shih, *agm.*, s.396; Groot-Asena, *age.*, s.175-177.

12 De Guignes, *age.*, s.292-307; Günaltay, *age.*, s.143-145; Orkun, *age.*, s.53-54; W.Eberhard, "Hsiungnuların Müttelikleri Olarak Roma Askerleri", *Belleten*, 8/29, Ankara 1944, s. 143-145; L. Ligeti, "Asya Hunları", *Attila ve Hunları*, Yay. G.Nemeth, çev. Ş.Baştaş, Ankara 1982, s. 48; Ögel, *Hun İmparatorluğu...*, C II, s. 176-187; Gumilev, *age.*, s. 188-189; Onat-Orsoy-Ercilasun, *age.*, s. 59-61; K. Csornai, "Where Huns' Blood Drew", *Journal of Eurasian Studies*, 1/3, Budapest 2009, s. 38-39; S. Gömeç, "Türk Tarihinin Kahramanları: II- Küçük Yabgu", *Polis Dergisi*, 13/52, Ankara 2007, s. 2-3; Groot-Asena, *age.*, s. 178; A. Onat, *Çin Kaynaklarında Türkler. Han Hanedanı Tarihinde Batı Bölgeleri*, Ankara 2012, s. 37.

yerleşikliğin cazibesine kapılınca, dahi devlet adamı Tunyukuk devlet kurultayında yaptığı konuşma da; “atlı asker ve konar-göçer Türklerin kentleri savunmalarının zor olacağını, sayıları Çinlilerden daha az ise de güçlü zamanlarında yağma akınları yaptıklarını, zaafa düştüklerinde dağlara ve ormanlara çekildiklerini”¹³ söyleyerek karşı çıkmıştı.

Muhakkak o zamanın şartları içerisinde bu tür tam bir yerleşik hayat üstünlük değil idi. Fakat çok sonraları Türkistan’ın ebedi Türk yurdu olması konusunda atılan bu ilk adımların tarihte önemli bir rolünün bulunduğunu da unutmamak gerekir. İşte bu yüzden Kiçik Kutlug Alp Yabgu ve onun gibi vatan, millet, devlet sevgisini ruhunda hisseden, bağımsızlık için kafasını veren kişiler her vakit hatırlanmaktadır.

Bunun yanı sıra Türkistan’da, Kiçik Kutlug Alp Yabgu öncesinde de Türklerin köy ve kasabalar meydana getirdiklerini biliyoruz. Fakat Kiçik Kutlug Alp Yabgu ile Talas örneğinde gördüğümüz üzere burada yeni şehirleşme faaliyetlerine girildi; ancak iç ve dış baskılar sebebiyle bir süre sonra kaynaklarda Yüe-ban ve Ak Hunlar diye de anılan bu Türkler kuzeye yönelerek, İdil-Ural sahasına çıkıp, Hazar çevresinden Doğu Avrupa’ya giderek, Avrupa’daki Hun Devletinin de temellerini attılar.

Netice itibarıyla belki de Börü Tonga (Tokta/Mo-tun) çağından önce Türklerin hâkimiyetine giren Türkistan bölgesinin halkları birer birer yeniden Kiçik Kutlug Alp Yabgu Hunlarının egemenliğini tanımaya başlamışlardı. Fakat tehlikeyi önceden sezen Çin imparatorluğu karşısında hezimete uğradılar. Elbette bu yenilgi Türklerin Avrupa’daki fetihlerini üçyüz yıl geciktirdi, ama yukarıda da değindiğimiz gibi, bu faaliyetler daha sonraki yıllarda hem Türkistan, hem de Doğu Avrupa coğrafyasının Türkleşmesi açısından son derece mühimdir.

Dolayısı ile Türkistan’ın ebedi Türk vatanı olmasında önemli bir rolü bulunan Kiçik Kutlug Alp Yabgu ve yanındakilerin bağımsızlık düşünceleri Türk Devletinin milli politikası olmuş, bu yüzden çoğu zaman Türk milleti ölümü bile göze almıştır. Onlardan binlerce yıl sonra da; Mustafa Kemal Atatürk’ün “Kurtuluş Savaşı” sırasında “ya istiklal, ya ölüm” sözü bu anlayışın 20. yüzyıldaki bir tezahürüdür. Kiçik Kutlug Alp Yabgu’nun yapmış olduğu onur mücadelesi bir milletin şereffi bir şekilde yaşama arzusunu ve hayatta kalma azmini ortaya koymuştur.

13 Ögel, *Türk Kültür Tarihine...*, s. 79; S. Y. Gömeç, “Bir Hun Aksakalı: Chung Hang-Yüeh”, *Prof. Dr. Abdulkadir Yıvalı Armağam*, C II, Kayseri 2015, s. 1171; S. Y. Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, 5. Baskı, Ankara 2016, s. 249.

Kaynaklar

Cahun, L., *Introduction a L'Histoire de L'Asie*, Paris 1896.

Csornai, K., "Where Huns' Blood Drew", *Journal of Eurasian Studies*, 1/3, Budapest 2009.

De Groot, J. M-Asena, G.A., *Hunlar ve Türkistan*, İstanbul 2010.

De Guignes, J. M., *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, C II, İstanbul 1924.

Dubs, H.H., "An Ancient Military Contact Between Romans and Chinese", *The American Journal of Philology*, 62/3, Maryland 1941.

Eberhard, W., "Hsiungnuların Müttelikleri Olarak Roma Askerleri", *Belleten*, 8/29, Ankara 1944.

Eberhard, W., *Çin Tarihi*, 2. Baskı, Ankara 1987.

Fairbank, J. K-Teng, S. Y., "On the Ch'ing Tributary System", *Harvard Journal of Studies*, 6/2, Cambridge 1941.

Gömeç, S. Y., "Türk Tarihinin Kahramanları: II- Küçük Yabgu", *Polis Dergisi*, 13/52, Ankara 2007.

Gömeç, S. Y., *Dişi Kurtun Çocukları*, Ankara 2012.

Gömeç, S. Y., "Türk Kültüründe Dağ ve Altaylar", *Altay-Türki Aleminin Altın Besigi*, Öskemen 2013.

Gömeç, S. Y., *Türk Kültürünün Ana Hatları*, 3. Baskı, Ankara 2014.

Gömeç, S. Y., "Bir Hun Aksakalı: Chung Hang-Yüeh", *Prof. Dr. Abdulkadir Yüvalı Armağanı*, C II, Kayseri 2015.

Gömeç, S. Y., *Kök Türk Tarihi*, 5. Baskı, Ankara 2016.

Gömeç, S. Y., *Türk-Hun Tarihi*, 2. Baskı, Ankara 2018.

Gumilev, L. N., *Hunlar*, çev. A. Batur, 3. Baskı, İstanbul 2003.

Günaltay, Ş., *Mufassal Türk Tarihi*, C II, İstanbul 1339.

Hirth, F., "Mr. Kingsmill and the Hiung-nu", *Journal of the American Oriental Society*, 30/1, Michigan 1909.

- Ligeti, L., “Asya Hunları”, *Attila ve Hunları*, Yay. G.Nemeth, Terc. Ş.Başta, Ankara 1982.
- Maenchen-Helfen, O., “The Ting-Ling”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 4/1, Cambridge 1939.
- Mori, M., “Kuzey Asya’daki Eski Bozkır Devletlerinin Teşkilatı”, *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, S 9, İstanbul 1978.
- Onat, A., *Çin Kaynaklarında Türkler. Han Hanedanı Tarihinde Batı Bölgeleri*, Ankara 2012.
- Onat, A-Orsoy, S-Ercilasun, K., *Han Hanedanlığı Tarihi*, Ankara 2004.
- Orkun, H. N., *Attila ve Oğulları*, İstanbul 1933.
- Orkun, H. N., *Hunlar*, İstanbul 1938.
- Ögel, B., *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C I-II, Ankara 1981.
- Ögel, B., *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 6, 2. Baskı, Ankara 1991.
- Tang, G.Z., *Çince Kaynaklara Göre Kuzey Liang Hun Devletinin Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Tarihi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999.
- Thorley, J., “The Silk Trade Between China and the Roman Empire at Its Height, Circa A.D. 90-130”, *Greece and Rome*, 18/1, New York 1971.
- Watson, W., “The Chinese Contribution to Eastern Nomad Culture in the Pre-Han and Early Han Periods”, *World Archaeology*, 4/2, Oxford 1972.
- Yetts, W. P., “Links Between Ancient China and the West”, *Geographical Review*, 16/4, New York 1926.
- Ying-shih, Y., “Han Foreign Relations”, *The Cambridge History of China*, Edt. D.Twitchett-J.K.Fairbank, Vol. I, Cambridge 2008.

Ek

